

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Yıl : 1968

Cilt : XVI

Yayın Komisyonu:

Prof. Hamdi Ragıp ATADEMİR (*Dekan*)

Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN,

Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU,

Doç. Dr. Necati ÖNER

Doç. Dr. Yaşar KUTLUAY

Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT

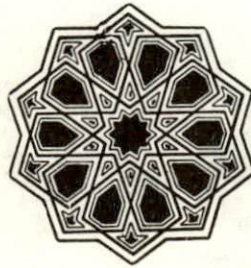
Yıl : 1968

Cilt : XVI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

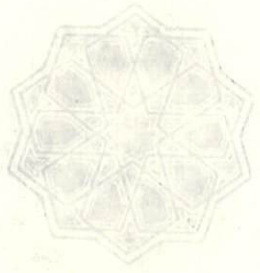
1970

1970

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1970

İ Ç İ N D E K İ L E R

Muhammed Abduh, <i>Fatiha Tefsiri</i> (Çevirenler: Abdulkadir ŞENER, Mustafa FAYDA)	1
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Mantuktaki Kıyasın Dördüncü Şekline Dair</i>	35
Fevziye Abdullah TANSEL, <i>Gül-Baba Adı Verilen İki Ayrı Şahsiyet Molla Murad Divanı ve Sünbül Sinan</i>	67
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Muhammed İbn Cerir et-Taberi ve Tefsiri</i>	79
Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>Cehmiyye (Mutezile) de Akılcılık</i> ..	103
Dr. Süleyman ATEŞ, <i>Azl veya Doğum Tahdidi</i>	123
Prof. Dr. Muhammed Yusuf Musa, <i>İmam Mâlik ile Leys B. Sa'd Arasındaki İhtilâf ve Yazışma</i> (Çev.: Abdülkadir ŞENER) ..	131
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Kur'anda Bilgi Teorisi</i>	155
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>Suhreverdi ve İşrakiye Felsefesi</i>	177
<u><i>Kıtab Tanıtma ve Tenkitler:</i></u>	
<i>Mir'âtü'z-Zaman fi Tarihi'l-Ayân</i> (Mustafa FAYDA)	201
<i>et-Tafsir Wa Ricaluhu</i> (Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU).....	203
<i>Warakât 'ani'l-Hadarati'l - Arabiyyati bi Ifrikiyyati't-Tunisiyya</i> (Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU)	219
Dr. Süleyman ATEŞ, <i>Zahir ve Batın İlmine Dair Bir Eser, al-Fark Bayna İlmî-Ş-Şari'a Wa'l-Hakika</i>	225
—, <i>Uyubu'n-Nafsi Wa Mudâwâtuhâ</i>	233

GÜL-BABA ADI VERİLEN İKİ AYRI ŞAHSİYET MOLLA MURAD DİVÂN'I ve SÜNBU'L SİNAN

FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

Her sâhada olduğu gibi edebiyat tarihi araştırmalarında da herhangibir mes'eleyi, veyâ herhangibir şahsiyetin hayatını aydınlatabilmek, verdiği mah-sûlleri kıymetlendirebilmek için, muayyen kaynaklardaki belli bahislere mü-râcaat, sâdece onun eserlerinin tedkiki kâfi değildir. Bunlar dışındaki, hattâ çok def'a, araştırılan mevzû ile hiçbir alâka ve münâsebeti yok gibi görülen herhangibir eserde en karanlık noktaları aydınlatacak malzemeye rastlamak mümkündür; fakat, araştırmaları kıymetlendiren bu gibi malzemenin, tah-mînî olarak şu veyâ bu eseri gözden geçirmekle bulunabileceğini zannetme-meliyiz. Bunlar ancak, devamlı sûrette mütâlea ve tedkik sonunda elde edile-bilir. Bâzan, yüzlerce sahifelik eserleri gözden geçirip not almağa değer hiçbir şey bulamadığımız olur; bu hususta çekilen zahmet, harcanılan zaman bir bakıma boşa gitmiştir. Yılmadan, aynı tarzda çalışmaya devam ettiğimiz takdirde, bulacağımız yepyeni ve karanlık noktaları aydınlatan, mechulleri çözen, noksanları tamamlayıcı şeyler, hiç dokunulmamış mes'elelere temel teşkil edecek bilgiler, âdetâ yeni araştırmalara da sevk edici bir ışıık olur, çektiğimiz zahmetleri unutturur ve boşa gittiğini sandığımız zamanları kat kat telâfi eder.

Edebiyat tarihi araştırmalarımızda, belli kaynaklar dışındaki ve çok def'a pek kıymetli *Divân*'lardan yazmalar şöyle dursun, basılmış olanlarının bile tedkik edilmediğini, böyle zahmetli bir çalışmaya katlananların yok denilecek kadar az bulunduğunu muhtelif mevzû ve mes'elelerle alâkalı eserler, makâ-leler, ansiklopedi maddeleri açıkca göstermektedir.

Aşağıdaki araştırmamızın ilk kısmında, biri Fâtih, öteki Kânûnî devrinde yaşamış bulunan velîlerden aynı adla anılan ayrı ayrı iki Gül-Baba hakkında ki neşriyattan kısaca bahsettikten sonra, bunların basımından sonra neler yazıldığını, bu şahsiyetlerle alâkası hiç yok gibi görünen eserlerden elde ettiğimiz bâzi notları ilâve ettik. İkinci kısım, XIX. asrın ortalarına doğru hayatta bulunduğunu tesbit ettiğimiz ve Nakşebendî tarikatına mensup şâir-şeyh *Molla Murad Divânî*'nin tedkikine ayrılmıştır; eserde rastladığımız Sünbül Sinan hakkındaki *medhiye* dolayısıyla, Fâtih devri'nin bu ünlü ve şöhreti bugün de hâlâ yaşayan bu şahsiyetine âit neşriyâta, onunla alâkalı bâzi yeni bilgilere yer vermiş bulunuyoruz.

I.

Gül-Baba Adı Verilen İki Ayrı Şahsiyet

Türk edebiyatı'nda biri Fâtih, öteki Kânûnî Sultan Süleyman devrinde yaşamış ve Gül-Baba diye adlandırılan iki velî vardır; bunlardan ikincisinin şöhreti ilkini gölgede bıraktığından, XVII. asırda Evliyâ Çelebî'den başlayarak birbirleriyle kaynaştırılmış, Kânûnî devrinde yaşayan Gül-Baba'nın hayatının başlangıcı, bu sebeple, Fâtih devri velîlerinden olan Gül-Baba'nın hayatıyla birleştirilmiştir.

1. Fâtih devri'nde yaşayan, asıl adı Mehmed olan Gül-Baba Şirvan'dan Anadolu'ya gelerek, Fâtih'in İstanbul'da kendi adına yaptırdığı câmi'de Hadîs ve Tefsîr dersleri verdiği gibi, husûsî olarak Fâtih'e Tefsîr okutmuştur. Buna karşılık bir maaş kabul etmeyen Gül-Baba, "Fâtih Mehmed ile Edirne'de bulunduğu sırada, bir av esnâsında gittikleri Korucu-Köyü'nü beğendiğinden" kendisine verilen o yerde bir zâviye kurmuş, şöhreti ölümünden sonra da devâm etmiştir; Edirneli Tîğî'nin onun hakkındaki medhiyesi de, XVI. asırda şöhretinin devâmını gösterir¹.

Tîğî'nin, XVII. asır şâirlerinden Cevrî tarafından nakledilen,

Âşinây-i baħr-i 'irfân-ü kerâmet Gül-Baba
 Rüşenây-i dîde-i ehl-i başîret Gül-Baba
 Âb-i rüy-i hayl-i merdân-i Buhârâ'dır özü²
 Cüy-i Âmûn'dur bu gül 'ayn-i velâyet Gül-Baba
 Sâķi-i Kevşer Ğadîr-i Ğum'da^{2a} buldū iltifât
 Eyledî bû göl kenârındâ iķâmet Gül-Baba
 Dûdmân-i Nefc hem serçesme-î Âl-i 'Ali
 Lu'luy-î lâlây-i 'iyân-i siyâdet Gül-Baba
 Can verib Ğâzî Ebu'l-Fetħ ile râh-i 'âşķda
 Tîğî'yâ bulmuş bu menzildē şehâdet Gül-Baba

1 Orhan F. Köprülü, *İslâm Ansiklopedisi*, Gül-Baba maddesi, 1948.

2 Târîķ-i Cevrî Çelebî, İst., Süleyman Efendi Matbaası, 1291, s. 23; müellif, Tîğî'nin Gül-Baba'yı Buhâralı zannetmekle yanlışlığını kaydetmiştir. Şemseddin Sâmî, İran şâirlerinden Belhî bir Gül-Baba'dan bahsederek, bunun Farsça bir beytini nakletmiştir (Ķâmûsu'l-A'lâm, c.v., İst., 1314). Aynı müellif, bu maddede, velîlerden bu isimde, Peşte dışında hâlâ türbesi bulunan, bir türbedârı mevcut olup Müslümanlar tarafından ziyaret edilen bir Gül-Baba daha vardır diyor; bununla Kânûnî Sultan Süleyman devrinde yaşayan Gül-Baba'yı kasdetmiştir. Hibrî Abdu'r-Rahmân'm, *Defter-i Hâķânî*'den alınan kayıtlere dayanarak verdiği bilgi hakkında bk., Tayyib Gökbilgin, *Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler (Edirne, Ankara, T.T.Kurumu Basımevî, 1965, s. 113-14)*.

^{2a} Bu kelime aslında ھم (Hüm) şeklinde yazılmışsa da, böyle bir kelime bulunmadığından tertip yanlış olduğunu anlaşılmaktadır. Ğum, Mekke ile Medine arasında, Cuhfe'de, Şi'iler'ce mukaddes tanınan bir yer adıdır.

beyitlerinden, irfân ve kerâmet sâhibi bu velî'nin Fâtih devrinde yaşadığı, türbesinin bulunduğu göl kenarında ikâmet ettiği, Edirne'de şehid düşerek öldüğü anlaşılıyor.

Mevlevî şâirlerinden Şeyhü'l-İslâm Çelebi-zâde 'Âşım (ölümü: 22 Cemâdâ II., 1173/1760)'ın³ *Dîvân*'ında rastladığımız *Der-Vakt-i Ziyâret-i Türbe-i Gül-Baba Der-Edirne* başlıkh,

Ey bu deşt-i hayret içrê 'Âşım-I şeydâ gibi
Cüy-i feyzê teşne olan sâlik-i sencide-hüy
Kâse-i der-yüze-i dest-i niyâzî bâz edüb
Baħr-i feyz-i Gül-Babâ'dan kaçre-cüy ol, kaçre-cüy

kıt'asında dünyâyı bir şaşkınlık çölüne benzeten şârimiz, feyz ırmağına susayanların, bir kâseye benzettiği duâ ve niyaz ellerini göklere açarak, Gül-Baba'nın feyz deryâsından bir katre elde edebilmeye çalışmalarını istiyor. Bugüne kadar kimsenin gözüne çarpmayan bu kıt'a⁴, Gül-Baba'nın Edirne'de gömülü olduğunu, en yüksek dinî mevki'de bulunan Şeyhü'l-İslâmlar tarafından ziyâret edildiğini, onun feyz deryâsından mânevî kuvvet alınmağa çalışıldığını ve şöhretinin XVIII. asır ortalarında da, ölümünden üçyüz yıl geçmesine rağmen hâlâ nasıl devam ettiğini açıkça anlatır.

2. Kânûnî Süleyman devrinde yaşayan ve asıl adı Ca'fer olan Gül-Baba hakkında, Dr. Orhan F. Köprülü'nün 1948'de *İslâm Ansiklopedisi*'nde çıkan yazısından sonra, bilinenlere yeni şeyler katan esaslî bir tedkik neşredilmiş değildir. Bâzı günlük gazetelerdeki pek âmiyâne neşriyâtı bir yana bırakırsak, onun dergâh ve türbesinin son yıllardaki hâlini canlandırma bakımından Dr. Fethî Tevetoğlu⁵ ile Yılmaz Öztuna'nın makâlelerini zikredebiliriz⁶. Bir Bektâşî dervşi olan, Budin'in 948 (1541)'deki fethi sırasında şehid düşerek cenâze namazı fetihten sonra Kânûnî Sultan Süleyman'ın da iştirâkiyle Ebü's-

3 Hakkında kısaca bilgi edinmek için Fa'î'n (İst., Litografya basımı, 1271, s. 265), Sâlim (İst., İkdâm Matbaası, 1315, s. 452 v. d.) Tezkire'lerine, Sicill-i Oşmânî'ye bakılabilir (İst., c. 1., Matbaa-i Âmire, 1308. s. 266).

4 *Dîvân*, İst., Ceride-i Havâdis Matbaası, 1268, s. 40.

5 Gül-Baba Tekkesi, Türk Folklor Araştırmaları, yıl-3, nu, 33, Nisan, 1952. Ayn müellif, Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Ankara, 1951, bk., İndeks; Gül-Baba mad., Türk Ansiklopedisi, c. xviii., Fasikül-139, 1970.

6 Macaristan'da Bir Türk Dergâhı—Gül-Baba, Hayat Tarih Dergisi, nu. 10, Kasım, 1967, s. 7-9; bu yazıda, geçen yıl dergâhı Hikmet Feridun'un ziyâretinden de bahsedilerek, bugünkü hâlini gösteren dört resim neşredilmiştir.

Su'ud Efendi tarafından kaldırılan ve Budin'de gömülen Gül-Baba'ya dâir *İslâm Ansiklopedisi*'nde bu maddede bulunmayan bâzı şeylerin ilâvesini faydalı buluyoruz:

XVIII. Asrın meşhur şâirlerinden Sâbit ⁷ (ölümü: H. 1124 - M. 1712), kütübânemizdeki yazma *Dîvân*'ında mevcut,

Dâğ yakmış sine-i Abdâl'a dâği lâlenin
Sanki Gül-Babâ çerâğidir çerâği lâlenin

beytiyle bu güzel çiçekleri Gül-Baba türbesinin çeraglarına benzeterek, bu çeragların Abdallar'ın sinesini dağladığını anlatırken türbeden çok lâleleri canlandırmakla berâber, türbenin XVIII. asırda kandillerle aydınlatıldığını da ifâde etmiş oluyor.

1910'da Gül-Baba türbesinin hemen bitişiğinde bu velî'nin adına bir câmi' yaptırılması için Vekiller Hey'eti'nce alınan karar, Avusturya'daki Osmanlı teb'asından başka Macarlar'ı da sevindirmişti⁸; her hâlde Balkan savaşı dolayısıyla bu kararın tatbikine imkân bulunamamıştır. Gül-Baba adına câmi' yaptırılmak şöyle dursun, 1913'de türbesini ziyâret eden İbrâhim Alâ'addin Gövsa, "Türbenin içinde âdi bir seccâde ve iki yazı levhası vardı ki, birindeki manzûmenin şu ilk beyti hatırımda kalmıştı" diyor:

Bunda medfûn Gül-Babâ Hazretleriniñ dâ'imâ
Bülbül-âsâ zâ'iridir rûh-i pâk-i etçiyâ⁹.

Bu kaydettiklerimiz dışında, *Evlîyâ Çelebi Seyahat-Nâmesi*'nden faydalanarak birçoklarından daha önce Georg Jacob'un Gül-Baba hakkında bundan yarım asır önce kısaca bilgi verdiğini¹⁰, 'Abdü'l-Latîf'in bir makâlesi¹¹ bulunduğunu da söyleyebiliriz.

7 Sâbit hakkında, oldukça zengin neşriyat vardır. Hakkında umûmî olarak bilgi edinmek için, en eski kaynaklardan sayabileceğimiz Sâlim Tezkiresi'ne bakılabilir (S. 190 v. d.).

8 Hikmet gazetesi, yıl-1, nu. 23, 22 Eylül, 1910.

9 Meşhur Adamlar-Hayatları ve Eserleri, c. 11., İst., 1933-35, s. 624. Yedi beyitlik bu şiirin tam metni Rum Beyoğlu Fahreddin'in makâlesinde vardır (Gül-Baba, Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, nu. 15, 1 Ağustos, 1328, s. 962 v. d.).

10 Aus Ungarns Türkenzeit (Türkiye İdâresinde Macaristan), Şark-ı Cedid Kütüphânesi'nin Türkçe Külliât-ı Âsârı - III., Berlin, 1918, s. 4.

11 Gül-Baba élete (Tûran mec., III.-IV., 1922, Evnegyed, s. 200 v. d.).

II.

Molla Murad Dîvânı ve Sünbül Sinan

Elimizde basılmış olarak *Molla Murad Dîvânı* adındaki eseri bulunan Nakşebendî şeyhlerinden Mehmed Murad, veyâ Molla Murad'ın hayâtı hakkında bilgi edinebilmek için baş vurduğumuz kaynaklar, bizi bu hususta aydınlığa eristiremedi. *Dîvân*'ının ilk sayfasındaki yazıda da, onun 'Ulûm-i 'Âliye ve 'Âliye'deki bilgisiyle şöhret kazandığından, "evsâf-i ber-güzîde ve ezkâr-i hamîde-i pesendîdeleri âzâde-i kayd-ü beyân" olduğundan bahsolunmuşsa da, hayâtını aydınlatıcı bilgi verilmiş değildir; fakat, bu şâir-şeyh'in *Dîvân*'ı gözden geçirilince yaşadığı devir, müşidleri, tahsil ve terbiyesi, şahsiyeti hakkında bilgi edinmemiz mümkün olmaktadır.

H. 1222 (M. 1807 - 1808)'de vefât eden, güzel şiirlerinden çok yetiştirdiği seçkin talebeleri ile şöhret kazanan meşhur Hoca Süleyman Neş'et hakkındaki *Medhîye*'sinde mevcut,

Eyâ âh'vund-i zîşan merhâmet kıl bende-î zâde
Kuluñdur, 'aşkıñdur bû Murâd-î mücrim-î nâ-şâd
Seniñ şâkirdiniñ şâkirdi oldü üç cihetden de

mısrâ'ları¹, XIX. asırda yaşadığını açıkça anlatır.

Acabâ, Molla Murad, Hoca Neş'et'in yetiştirdiği talebelerden kimden ders görmüştü? Şâirimiz, *Der-Medh-i Hazret-i Ustâd-i Buzurgvâr H'âce Süleymân Vahyî* başlıklı şiiri ile, bu suâli etraflı sûrette cevaplandırmış oluyor: Molla Murad'ın tahsil gördüğü bu hem hoca, hem şeyh olan, Vahyî takma-adını kullanan Süleyman Efendi, Tuna'nın karşı yakasındaki İbrâ'il'de doğmuş, burada şöhret kazandıktan sonra İstanbul'a gelip Hoca Neş'et'in talebeleri arasına katılmış, ondan *Dîvân*'ları, *Mesnevî*'yi okumuştur. Tanrı onu öyle bir isti'dadla yaratmıştı ki, şiirleri İstanbullulardan daha güzel okuyabiliyordu. Gönlüne ilâhî aşk düşünce Bursalı Emin Efendi'yi Şeyh edinen bu zâttan Molla Murad on yıl ders görmüş, onun birçok keşf ve kerâmetlerine şâhid olmuştur. H'âcegân'a, dolayısıyla Bahâu'd-Dîn'e kalben bağlılığı herkesce bilinen Süleyman Efendi, üç def'a Hacc'a gitmiş, bir yıl Medîne-i Münevver'e de kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür; talebelerine haftada iki gün *Mesnevî*, iki gün de *Dîvân*'lardan, *Büstân*'dan okuttuğu metinlerden başka, Hadîs dersleri de veriyor, *Futûhât* ve *Fuşûş*'u okutuyordu. İşte Molla Murad, dâimâ diz çökerek oturan, kendisine gelen hediyeleri fakirlere dağıtan, bir kü-

1 Molla Murad Dîvânı, nâşiri: El-Hâc Hüseyin, İst., Cemâdâ II., 1290 (1873)), s. 86.

çük çakı ile hançerler için pek san'atlı kabzalar yapmakta usta, oğlunun vefâtında onu gûyâ yok gibi tutup acısını dışına vurmayan böyle olgun bir hocanın elinde yetişmişti. Ayda bir def'a *Kur'ân*'ı hatmeden Süleyman Vahyî'nin H. 1233 (M. 1817 - 18)'de vefât ettiğini, namazının Eyub'da kılındığını, nasıl ihtişamlı bir dîni merâsimle üstâdı Hoca Neş'et'in Topkapı dışındaki medfeninin yanına gömüldüğünü anlatan Molla Murad için, kaybettiği bu kıymetli hocasının ardından bıraktığı şey, vasıflarını anarak oyalanmak, adını her yerde can ve gönülden hatırlamak tesellisi olmuştur:

Nice yıl (lar) hizmetini eyledi, şıdk ile Murād
Himmet et sen de Murād'â daği (ey) Kuṭb-i cihān
Şimdi evşâfım eğlence eder cânma hep
Yād eder ismini her yerde seniñ ez-dil-ü cân²

Molla Murad Divânı'nın başka *divânlar*'dan farkı, bir tek gazeli, musammatları, beyit ve kıt'aları v. b. nazım şekillerinden hiçbirini –Mevlânâ ile Eşref-zâde Rûmî'ye dâir birer muhammes dışında– ihtivâ etmeyişidir; bu *Divân* baştan sona kadar *Kasîde* şeklinde, fakat bu şeklin husûsiyetini teşkil eden *nesib*, veyâ *teşbib*, *girîzgâh* kısımlarını içine almayan, yalnız medhiyelerden ibâret şiirleri ihtivâ etmektedir.

Molla Murad Divânı'nda, *Münâcât* yoktur; eserin başındaki dört adet *Na't*'tan sonra sırasıyle, Hâzret-i 'Alî, Hâzret-i Hâdiçe, Fâtımatu'z-Zehrâ, İmâm Hasan ve Hüseyin (ayrıca Hâz. Hüseyin hakkında iki *Merşîye*), Mevlânâ Celâle'd-dîn Rûmî, 'Abdü'l-Kâdir Geylânî, Bahâ'ud-Dîn Nakşbend, Seyyid Ahmed Rifâ'î, Ahmed Bedevî, Şeyh Şâzili, Şa'bân Hâlvetî, İbrâhîm b. Edhem, Hacı Bektaş Velî, Hacı Bayram Velî, 'Azîz Maḥmud Hudâ'î, Seyyid Ahmed Buḥârî, Muḥyi'd-Dîn 'Arabî, Yunus Emre, Eşref-zâde Rûmî, Sünbül Sinân, Şeyh Ebü'l-Vefâ, Hâlid İbn Zeyd, Şeyh Mehmed Murad Nakşbendî, Şeyh 'Abdu'llâhü'l-Kâşğarî-i Nakşbendî, Neccâr-zâde Rızâu'd-Dîn Nakşbendî, Ferîdu'd-Dîn 'Atṭâr, Hâfız ve Sa'dî-i Şîrâzî, 'Abdu'r-Rahmân Câmî, Hâce 'Ubeydu'llâh Ahrâr, Sevündük Dede, Nûru'd-Dîn Cerrâhî, Sezâyî, Muştafa Beyzâde, 'İsâ'un-Nakşbendî (Nidâ'î), Ankaralı İsmâ'îl, Seyyid Nizâmü'd-Dîn Hâlvetî, Nizâmü'd-Dîn-zâde Seyfu'llâh, 'Abdü'l-Mecîd Sîvâsî, Sîvâsî-zâde 'Abdü'l-Bâkî, 'Abdü'l-Aḥad Nûrî, Ümmî Sinân, Hüsâmu'd-Dîn 'Uşşâkî, İsmâ'îl Rûmî, Süleyman Neş'et, Süleyman Vahyî, 'Âbid Çelebî, Mehmed Emîn Tokadî, Mustakîm-zâde Süleymân hakkındaki medhiyeler gelmektedir.

Molla Murad'ın *Dîvân*'ında yer alan bu tarikat kurucularının, evliyâ ve şeyhlerin hepsi de Ehl-i Sünnet 'akîdelerine bağılı olup, aralarında Bâtınî tarikatlere mensup, Hürûfîler'den kimseler yoktur; bunların hemen hepsi, Rifâ'îye, Nakşbendîye, Halvetîye, Bayrâmîye, Gülşenîye v. b. tarikatlerindedir. O, Hacı Bektaş Velî'yi de,

Nâmi üstünde velîdir Hâci Bektâş Velî
 Nakşbendîye gülûdür Hâci Bektâş Velî
 Şeyhî olmuştur _amû H'vâce-i Ahmed Yesevî
 Ululûğû ezeldir Hâci Bektâş Velî

 Şimdi Nakşîleri almak yanmâ oldû delîl
 H'vâcegân'ın da kûlûdur Hâci Bektâş Velî

beyitlerinden anlaşılacağı gibi³, bu iki tarikat mensuplarının, Bektaşîler'le Nakşbendîler arasında müşterek bağlar bulunduğu kanaatindeyiz.

Dîvân'da, yukarıda tam listesini verdiğimiz bütün bu şahsiyetlere dâir *medhiye*'lerde onların hayatları, husûsiyetleri, kerâmetleri, haklarındaki menkabeler, varsa eserleri, tarikat şecereleri anlatılmıştır. Eser bu bakımdan âdetâ bir *Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Tezkiretü'l-Meşâyih* husûsiyeti gösterir ve *Medhiye* gözden geçirilince, şâirimizin bu gibi eserlerden geniş ölçüde faydalandığı görülür. Bunlar dışında, başka kaynaklardan da istifâde etmiştir; bâzan, bu bilgileri nereden aldığı kaydedtiği de vâkî'dir: Çarşamba'da Sultan Selim civârında gömülü Sevündük Dede'den bahsederken, sözlerinin hakikate aykırı olmadığını, *Şakâyıık*'ten faydalandığını kaydeden⁴ Molla Murad, 'Abdü'l-Ahad Nûrî'ye âit bir kerâmeti de, *Yazdı Zeyl'inde bunû 'Uşşâkı-zâde bilmiş ol musrâ'*yle, verdiği bilgiyi nereden naklettiğini yazmıştır⁵. Malzemesinin bir kısmını da, tanıdığı kimselerden topladığı mâlûmat teşkil etmektedir. Nidâyî adıyla şiirler yazan ve H. 1206 (M. 1791 - 92)'da vefât eden 'İsâ' Nakşbendî'den bahsettiği *Medhiye*'sindeki,

Hâzret-i şeyh'e yetişmiş belki beşyüz kimseye
 Ben yetişdim cümlesi ülûlûğun kıldı 'iyân
 Hep kerâmâtmdan _amû naklederdî gördüğüm
 İttifâk etmiş idiler oldular hep yek-zebân

3 Aynı eser., s. 28 v. d.

4 Aynı eser., s. 59; krş., Mecdî Efendi, Şakâyıık trc., c. 1., Tab'hâne-i 'Âmire, 1269, s. 370. Bu bilgi, Hoca Sa'deddin'in Tâcu't-Tevârih'inde de vardır (C. 11., Tab'hâne-i 'Âmire, 1280, s. 594 v. d.).

5 Aynı Divân, s. 77; krş., 'Uşşâkı-zâde, Zeyl-i Şakâyıık, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965, s. 541.

beyitleri⁶ yalnız yazılı kaynaklardan değil, sözlü olarak, tanıdıklarının bilgi ve fikirlerinden de faydalandığını açıkça ifâde eder; bilhassa bu malzeme ve şâirimizin şahsî bilgi ve müşâhedeleri bu eseri kıymetlendirmektedir. Hoca Neş'et'e dâir verdiği bilgi tamâmıyla doğru olduğu gibi, onun defin merâsiminin tasvirine de hiçbir kaynaktan rastlamış değiliz. Hoca Neş'et hakkındaki araştırmamızda, "Bursalı Tâhir, onun, Nakşbendî tarikatine âit ve tercemetü'l-'işğ (ترجمة العشق) terkinin noktalı harfleri yazılış tarihini gösteren (1203) *Meslek'ül-Envâr ve Menba'u'l-Esrâr* tercemesi bulunduğunu kaydederse de (*Osmanlı Müellifleri*, c. II., s. 461), hayâtında ve ölümünden sonra hâltercemesini yazanlar böyle bir eserinden bahsetmezler; Menzel (*EL.*, madd. NEŞ-'ET)'in *Tarcamat-al 'İşk* adlı eserinden bahsi bu ifâdenin yanlış anlaşılmasından ileri gelmiş olmalıdır" demiş ve böyle bir eseri olup olmadığı hakkında tereddüde düşmüştük⁷. Molla Murad'ın,

Ṭarîk-i Nakşbend için risâlê yazdı ö server
Ṭarîk'ün cümle ahvâlin içindê eyledî hem yâd

beyti⁸, bu tereddüdün yersizliğini, bu eseri ya bizzat gördüğünü, veyâ Neş'et'in talebelerinden bulunan hocası Süleyman Vahyî'den duyduğunu anlatır. Bunun gibi, hocası Süleyman Vahyî'ye dâir ancak *Sicill-i Osmânî*'de birkaç cümleye rastladığımız hâlde, Molla Murad'ın *Divânı*'nda bulunan otuzaltı beyitlik manzûme sâyesinde onun yalnız hocahğı değil, hâl ve tavırları, ahlâk husûsiyetleri, âilesi hakkında da bilgi edinmiş oluyorz⁹.

Molla Murad, din uluları hakkında ve hepsi de oldukça hatâh kullandığı arûz vezniyle yazdığı *Medhiye*'lerinin sonunda hemen dâimâ,

Şefâ'atdir cenâbûndan murâdım iki 'âlemde
Bilirsîn 'âciz-ü dermânedir bü mücrim-i zârî

*

Sırrmî takdîs edüp hem himmetİnî sâyebân
Dâ'imâ etsin Murâd'â Ḥazret-i Rabb-i Aḥad

*

Yâd kıldım ben senî, sen dē Murâd'î yâd kıl
Feyz-yâb et hem daḥî ey muḳtedâ-i evliyâ

6 Aynı Divân, s. 70.

7 İslâm Ansiklopedisi, Neş'et mad., 1962, s. 213b.

8 Aynı Divân, s. 84.

9 Aynı Divân, s. 86-9. Süreyyâ Bey'in verdiği bilgi, şu cümlelerden ibârettir: "Vahyî Efendi İbrâ'illî'dir. Bursalı Emin ve Neş'et Efendiler'in şâkirdidir. Fârsî Hocası olup, 1133'de fevt oldu. Topkapı'da Hoca Neş'et Efendi suffasında medfundur. Şâir idi. Maḥdûmu Müfid Efendi 1228'de fevt ile orada medfundur" (C. IV., s. 607). Molla Murad'ın şiiri, *Sicill-i Osmânî*'de ki bir yanlış da düzeltmekte, Vahyî'nin ölüm tarihinin 1133 değil, 1233 olduğunu göstermektedir.

gibi beyitleriyle, onların mânevî yardımlarını diler. Ferîdu'd-Dîn 'Atţâr için yazdığı *Medhiye*'sindeki,

Eyâ şeyh-î cihân rahm et Murâd-î nâ-murâdâ sen
Otuz yıldır kitâbîni okûdur, yâd eder her bâr
Yinê hâddince şerh edüp adîni Mâ-Hâzer koydû
Murâdî intisâb-î dergehindir ey ulû hünkâr

beyitleri¹⁰, bu şâir-şeyh'in aynı zamanda üstâdı Süleyman Vahyî gibi, dersler veren bir hoca olduğunu, bu arada otuz yıl 'Atţâr'ın kitabını okuttuğunu, onun —adını kaydetmediği— eserlerinden birine *Mâ-Hâzer* adlı bir şerh yazdığını, böylece *Divân*'ından başka bir eseri de bulunduğunu aydınlatıyor. Doğumu gibi, ölüm tarihini de bilmediğimiz Molla Murad'ın, medhettiği şahsiyetlerin vefat tarihlerinden en yenisi, on sene ders gördüğü, daha sonra da nice yıllar hizmetinde bulunduğu hocası Süleyman Vahyî'nin ölüm tarihi olan H. 1233 (1817-18)'dür¹¹; buna dayanarak, XIX. asrın ortalarında hayatta bulunduğunu söyleyebiliriz.

Molla Murad Divânı'ndaki şiirlerin, bedî'î bakımdan kıymet ifâde ettiğini söyleyemeyiz; aynı zamanda bir hoca olan bu şâir-şeyh, manzûmelerini his ve heyecan uynadırmak için değil, öğretici maksatla yazmıştır. Dînî-edebî sâhadaki araştırmalarda bu *Divân*'ın gözden geçirilmesi herhâlde faydasız olmayacaktır.

*

XV. Asrın tanınmış şeyhlerinden ve Halvetiye tarikatı'nın kollarından Sinânîye'nin kurucusu Sünbül Sinan hakkında Tahsin Yazıcı'nın makalesinden¹² sonra, Âsım Çahkoğlu'nun monografisi basılmış bulunuyor¹³. Yine Tahsin Yazıcı tarafından kaleme alınan *Sünbülüye* maddesinde pek tabî'î olarak bu tarihin kurucusu Sünbül Sinan üzerinde durulmuştur¹⁴; bu madde, müellifimizin biraz önce zikrettiğimiz araştırmasından —mahdud ilâveler, bilhassa eserleri hakkında düşülen tereddüdlerin izâlesi bakımından farklı olmakla berâber— onun hulâsası sayılabilir. Tahsin Yazıcı'nın yazma ve basılı güvenilir kaynaklardan elde ettiği malzemeye dayanan bu ciddî araştırmaları, Sünbül Sinan'ın

10 Aynı *Divân*, s. 53.

11 Aynı eser., s. 88.

12 Fâtih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebî Muhammed Cemâleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi, İstanbul Enstitüsü Dergisi, c. II., İst., İstanbul Matbaası, 1956, s. 97-104.

13 M. Âsım Çahkoğlu, Sünbül Efendi ve Merkez Efendi-Hayati ve Hüviyetleri, İst., Nurgök Matbaası, 1957.

14 İslâm Ansiklopedisi, Cüz'- 112, İst., 1967.

bilhassa hayatını, kısmen de kurduğu tarikatı ve bunu devam ettirenleri aydınlatıcı mâhiyettedir. Sünbül Sinan'ın, (1) Sülûk mertebelerini gösteren *Risâletu'l-Edvâr*'mdan; (2) Halvetiye âyinlerinden "devrân'ın mubâh olduğunu isbât için muhtelif kaynaklardan derlenmiş bilgiler ihtivâ" eden Arapça *Risâletu't-Tahkîkiye*'sinden; (3) bu eserin *Risâle-i Sünbül Sinân der-Haqq-i Devrân* adındaki muhtasar Türkçe tercemesinden bahseden müellifimiz, onun şiirleri bulunduğu da temâs etmiştir: *Osmanlı Mü'ellifleri*'ne dayanarak birkaç *İlâhî*'sinin¹⁵, Sâdık Viedânî'nin *Tûmâr-i Tûruk-ı 'Alıyye'den Halvetiye*'sinde, bir *ilâhî*'sinin mevcut olduğunu bildiriyor. Buna ilâve olarak, biri Süleymânîye, öteki Fâtih Millet Kütübhânesi'ndeki muhtelif şâirlere âit manzûmeleri içine alan iki mecmuada Sünbül Sinan'ın şiirleri bulunduğunu da söyleyebiliriz¹⁶.

Molla Murad'ın, tarikat kurucularından birçoklarına dâir *medhiyeler*'den meydana gelen *Dîvân*'ında, Sünbül Sinan hakkında da bir *medhiye*'si (S. 36) vardır:

Kûtb-i vaqt olmuş idî 'aşrında hem Sünbül Sinân
 Şübhe yokdur böyle olduğunda hem sen dē inan
 Mürsid olmuş idî Şeyh Cemâl-i Halvetî
 Terbiyet¹⁷ bulmuştu āndan oldu hem Kûtb-i Zamân
 Hānekāh-i Muştafâ Pāşâ mağarr oldū ānā
 Ol humāy-i devletē bir müddet oldū āşiyān
 Medfen oldū Hānekāh'ın sāhasi cismine hem
 Oldu ol cāy-i şafādā zātı hem Cennet-mekân

15 Bursalı Tâhir Bey, Sünbül Sinan'ın "birkaç ilâhiyât-ı ârifâneleri vardır ki, cümlesi gayr-i matbu'dur" diyor; bunlara örnek olarak, aşağıdaki iki dörtlükle bir beytini neşretmiştir (C. I., İst., Matbaa-i Âmire, 1333, s. 79):

Sarây-i vahdet olmuşken mağâmm	Bu keşret 'âlemin seyrâna geldim
Çü birdir Sünbüll ma'rûf-u 'ârif	Edüb da'vâ demē 'irfâna geldim
Humây-i 'aşkı şayd etmek dilersen	Dil-i virānemē gel kim yatakdır
Gel ey sâlik diyem bir söz ki hâkdır	İşîdür Haqq'ı ş'ol kim Haqq kulakdır
Halka-i tevhidî farz etsen eğer bir gülsitân	Bir gül-i şad-berk'idir ol gül seniñ Sünbül Sinân

16 Millet Kütübhânesi, 'Ali Emîri Efendi, *Manzum Eserler*, 463/3 numarada kayıtlı Mecmua, Sünbül Sinan, Şeyh Merkez, 'Adli, Kerîmü'd-Din ve Seyyid Mehmed Efendiler'in ilâhileri, s. 7-21; Süleymânîye, Es'ad Efendi kitapları, nu. 2709'da kayıtlı mecmua, s. 191-201, aynı şahıslara âit ilâhiler mevcuttur (İstanbul Kütübhâneleri, Yazma Dîvânlar Katalogu, c. III., Fasikül- I., İst., Milli Eğitim Basımevi, 1965, s. 554-5).

17 Bu kelime Dîvân'da basım yanlış olarak "tertib" şeklinde yazılmıştır.

Bende-i Âl-i 'Abâ oldüğüne oldü dellil
 Bâşı üçündâ yaturlar hânedân-î duhterân
 Bir delilim dē budur 'aşr-î Muḥarrem'dē anıñ
 Cāmi'indē cem' olub mâtem ederler 'aşıkân
 Bulduğundan sünbülîstân-î ma'ârifdē nemâ
 Nāmu oldü cümleñiñ 'indinde Sünbül bî-gümân
 Müctehid oldü Tarîk-î Ḥalvetî'dē şühbesiz
 Bir kol oldü ictihâdî ḥaḳ budur ey sâlikân
 Evliyâ geldî ḳolundan bî-nihâyē, bî-'adet
 Bîrisidir Merkez-i 'Âlem daḫî Ḳuṭb-âsmân
 Şeyḫ Ya'ḳub oldu hem 'aşk-ü maḥabbet ma'deni
 Duydu büy-i Yūsuf'ü âh etdi rōzân-ü şebân
 Hem Ḳirāmu'd-Dîn Efendî'yle 'Alâ'u'd-Dîn daḫî
 Feyz-yâb oldular andan ikisi dē nüktedân
 Hem 'Alâ'u'd-Dîn Efendî'den görüb seyr-ü sülûk
 Soñra Mağñisâ'yı etdi kendüyē cāy-ü mekân
 Naḳd-i 'ilm-i bâṭn ilē ḳalbi oldü mâlemâl
 Şeyḫ Kenzî'yē sezâdır dense gene-i şâyegân
 Dâḫi Nûru'd-Dîn Efendî nûr saḳdı 'âleme
 Ba'zular dedî Ḳuṭub'dur ol şeh-i 'âlî-nişân
 Oğlu Ḳuṭbu'd-Dîn Efendî cā-nişñ oldü añâ
 İsmiñiñ oldü müsemmasına tatbîḳi 'iyân
 Bir gurühü gitdiler Fmdıḳlı'yâ ḳoz ḳırdılar
 Ḥazret-i Ḥafız ilē şeyḫi Nebih-i ins-ü cân
 Şem'-âsâ cümlesin cem' eylemiş etrâfına
 Ūştüler pervâne-veş başına ḫayl-î 'aşıkân
 Böyle rûḫ-efzâ maḳâmi görmedim dünyâda ben
 Olsa Cennet'dē beyân eylerdi cümle vâ'izân
 Ravza-i 'irfân der İsem bû ḫilâf olmaz baña
 İşte Sünbül türbelerdē oldular gül-destegân
 Serv-i mevzûnlar ilē ṭolmuş fezâsi türbenin
 Şâlmurlar nâz ilē mânend-i ḫvûbân-î cihân
 Çeşmelerle ravzaniñ saḫn-ü miyâni ṭobṭolu
 Bir ṭarafdan dâ aḳar enhâr-veş şâdürvân
 Benzemez mî Beyt-i Ma'mûr'a o cāmi' gel de baḳ
 Ḥâfiyîñin sırrınâ maḫzar deḡil mî zâkirân
 Böyle vaşf etmez idî zât-î şerifñi Murâd
 Sünbül-î ḫvûbân gibi aḳlı perişandır inan
 Sünbülîstân-î ma'ârifden naşibin ver añâ
 Aḳl-u fikriñ cem' edüb olsun mişâl-i kâmilân

Sünbül Sinan'ın tarikat seçeresini içine alan ve türbesini canlandıran bu şiir, aynı zamanda, onun, XIX. asrın ortalarında Nakşebendiler arasında kazandığı şöhreti, mânevî kıymetini de gösterir. Molla Murad, Sünbül Sinan'ın çağdaşlarından Sevündük Koğacı Dede denilmekle tanınmış velî için yazdığı *medhiye*'sindeki,

Halvetî olmuş idi hem de tarîkı âmî
Sünbül Efendi kolun tuttu Sevündük Dede

beytiyle (S. 59), bize, Sünbülüye tarikatine mensup şeyhlerden birini de hatırlatmış oluyor¹⁸.

Yaşadığımız çağdaki Türk edebiyatı'mızın büyük şâiri Yahya Kemal'in, Sünbül Sinan'ın bulunduğu çevrenin mânevî yüceliğini duyuran,

Gece, şi'riyle sararken Koca-Mustâpaşa'yı
Seyredenler görür —Allâh'a yakın dünyâyı.
Yolda tek-tük görünenler çekilir evlerine;
Gece sessizliği semtin yayılır her yerine.
Bir ziyâretçi derin zevk alarak manzaradan,
Unutur semtine yollanmayı artık buradan.
Gizli bir his bana, hâtif gibi ihtâr ediyor;
Çok yavaş, yalnız —içimden duyulan sesle, diyor:
"Gitme! Kal! Sen bu taraf halkına dost insansın;
"Onların mesrebi, iklimi ve ırkımdansın.
"Gece, her yerdeki efsunlu sükûnundan iyi
"Avutur gamhıyı, teskin eder endişeliyi;
"Ne ledünnî gecedir! Tâ ağaran fecre kadar,
"Bir mücevher gibi Sünbül Sinan'ın rûhu yanar.
"Ne sa'âdet! Bu taraflarda, her —ülfetten —uzak,
"Vatanın fâtihî cedlerle berâber yaşamak!..."

mısrâ'ları, bu unutulmaz şahsiyetin, "tâ fecre kadar, bir mücevher gibi" pırıl pırıl yanan rûhunun verdiği ilhâmın mahsûlüdür ve onun mânevî müfûzunun, şöhretinin beş asırdanberi sıcaklığını kaybetmeyerek nasıl devam ettiğini gösterir.

18 Yahya Kemal Külliyyâtı - I., Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları - 4, İst., Bahâ Matbaası, 1961, s. 47 v. d.